

פנינים משולחן רבינו

הגאון רבי אברהם גנחובסקי זצ"ל

- פרשת וארא תשע"ה -

למסור נפשו בעבירה בפרהסיא

וְשָׂרָץ הַיָּאָר צִפְרָדְעִים וְעָלוּ וְגו' וּבַתְנוּרִיד וּבַמִּשְׁאָרוֹתִיד (ז' כ"ח)
הנה איתא בגמרא פסחים (נ"ג ב') מה ראו חנניה מישאל ועזריה שמסרו עצמן על קדושת השם לכבשן האש, נשאו קל וחומר בעצמן מהצפרדעים, ומה הצפרדעים שאין מצווין על קדושת השם כתיב בהו 'ובאו ועלו בביתך וגו' ובתנוריד ובמשארותיד', אנו שמצווין על קדושת השם על אחת כמה וכמה.

והקשו בתוספות (שם ד"ה מה) למה חנניה מישאל ועזריה היו צריכים ללמוד קל וחומר מהצפרדעים, הרי היו חייבים מדינא למסור נפשם, דהא בפרהסיא הוה, ומסקינן בגמרא סנהדרין (ע"ה א') דבפרהסיא לכולי עלמא חייב למסור עצמו אפילו על מצוה קלה.

א. תירוץ התוספות

בתוספות תירצו שני תירוצים, חדא, בשם רבינו תם, שנבוכדנצר לא צווה שישתחו לעבודה זרה ממש אלא רק לאינדרטא שעשה לכבוד עצמו.

תו תירצו בשם ר"י, שהרי מוכח שקודם המעשה היו יכולים לברוח, ואם כן הקל וחומר היה על זה שקודם המעשה לא ברחו.

ב. מהרש"א

במהרש"א (שם) מתרץ עוד, דבמעשה דחנניה מישאל עזריה לא היה בפרהסיא, דהרי לא היה בפני עשר ישראלים, אלא למדו מהצפרדעים דגם בכהאי גוונא הוה רשות ליהרג, דהרי אע"פ דהצפרדעים נכנסו לתנורים בצנעא מכל מקום מסרו עצמן למיתה.

[ואע"פ דאיירי בעבודה זרה, יש לומר דסברי הגמרא בפסחים כשיטת ר' ישמעאל (סנהדרין ע"ד א') דגם בעבודת כוכבים בצנעא יעבור ואל יהרג. ועי' בכתנות אור להפנים מאירות].

ג. להלכה

הנה להלכה קיימא לן בשולחן ערוך (יו"ד סי' קנ"ז סעי' א') דבג' עבירות חמורות לעולם יהרג ואל יעבור.

ובשאר עבירות, תליא, דבגווני דהוה בפרהסיא, והיינו בפני עשרה ישראלים, אם כן אע"פ דלא הוה ג' עבירות חמורות, מכל מקום אם הנכרי מכוון להעבירו על דת, יהרג ואל יעבור. אמנם אם הנכרי מכוון רק להנאת עצמו, יעבור ואל יהרג, ולענין החמיר על עצמו בלהנאת עצמו, בש"ך מביא מרבינו ירוחם דשרי, ונחלקו בזה לדינא הב"ח והפרישה שם].

משא"כ בגווני דהוה בצנעא, יעבור ואל יהרג, ואפילו במכוון להעבירו על דת, אך רשאי החמיר על עצמו.

ובשעת הגזירה יהרג ואל יעבור. ובגזירה שהוא רק על ישראל אבל מתכוונים להנאת עצמן, לכאורה לא מיקרי שעת גזירה.

פרהסיא שלא יודעים

הנה יש לעיין בדינא דבפרהסיא, מהו כשיש עשרה אנשים שרואים, אבל הם אינם יודעים שיש כאן עבירה, כגון מחמת המציאות שלא ידועה להם, או מחמת דאינם יודעים ההלכה שהמעשה הזה אסור. האם בכהאי גוונא חשיב שעובר עבירה בפרהסיא ויהרג ואל יעבור.

א. צדדי הספק

צדדי הספק, מי נימא דיהרג ולא יעבור, דהרי גם בכהאי גוונא חשיב בפרהסיא מכיון דעשרה אנשים רואים את המעשה, או דילמא נימא דיעבור ואל יהרג, דלא חשיב בפרהסיא מכיון דאין כאן עשרה

שרואים שעובר את העבירה, אלא הרי חושבים שאינו עבירה, ואם כן אין כאן חילול השם.

ב. לשקר

מעתה אם נימא כהצד השני, יהא רשאי לומר להעשרה אנשים שרואים שאין כאן עבירה, אף שבאמת יש כאן עבירה, כגון שהנכרי רוצה שיבשל בשבת, והוא אומר להאנשים הרואים שהמאכל כבר מבושל מקודם, ובאמת אינו מבושל מקודם.

ג. פסקי תוספות

הנה מצאנו דין פרהסיא בעוד מקום. דהנה ישראל יכול לבטל רשותו לשאר בני החצר, אבל נכרי אינו יכול לבטל אלא צריכין לשכור מקומו. וישראל שמחלל שבת בפרהסיא דינו כנכרי.

והנה עולה מדברי הפסקי תוספות במסכת מועד קטן (י"ב ב') שאם אדם סובר שהדבר אסור, ובאמת הוא מותר, כגון שיוצא בחומרתא דמדושא ברשות הרבים, [פירש רש"י, דהיינו טבעת דהיא של מתכת וחותרתא של אלמוג], שבאמת אינו חילול שבת, אבל הוא חושב שזה חילול שבת ובכל זאת יצא עמו לרשות הרבים, חשיבא מחלל שבת בפרהסיא. [ובזה תירצו תוספות סתירת הסוגיות בחומרתא דמדושא. ועיין מה שכתבנו בזה בפרשת שופטים תשע"ז בעניני שבת].

והשתא תיקשי אמאי חשיב בפרהסיא, הא העשרה הרואים סוברים שהדבר מותר כמו שהוא לפי האמת. אלא שמעינן דגם בכהאי גוונא חשיב בפרהסיא. וצריך עיון.

נכרי שטועה וסובר שאסור

הנה יש לעיין מהו אם הנכרי מכריחו בפרהסיא להעבירו על דת, כגון שמרכיחו לאכול מאכל האסור באכילה, והנכרי סובר שהמאכל אסור אבל הישראל יודע שהמאכל מותר, כגון שהאיסור בטל בששים והנכרי לא יודע דין ביטול ברוב, ואם הישראל יאמר להנכרי שהמאכל מותר, אם כן הנכרי יביא מאכל אחר שבאמת אסור. האם בכהאי גוונא חייב למסור נפשו:

א. צדדי הספק

צדדי הספק, מי אמרינן דיהרג ואל יעבור, כיון דהנכרי מתכוין להעביר על דת, או דילמא אמרינן דיעבור ואל יהרג, דהרי דינו כמכריחו לעשות מעשה היתר, דהא באמת אין כאן עבירה בכלל. ונראה מסברא לקולא.

ב. באמת היה להנאת עצמו

הנה אמרינן בגמרא סנהדרין (ע"ד ב') איבעיא להו האם בני נח מצווין למות על קדושת השם. והגמרא מוכיחה שאינם מצווים, מהא דאלישע הסכים שנעמן ישתחוה לעבודת כוכבים משום פיקוח נפש. והגמרא דוחה דשאני התם דלא היה בפרהסיא אלא בצנעא.

והקשה בחידושים המיוחסים להר"ן (שם ע"ה א') הרי התם המלך התכוין להנאת עצמו, דהרי המלך לא היה מכריחו להשתחוות אלא להנאת עצמו שהיה נשען על נעמן. והרי במתכוין להנאת עצמו מותר אפילו אם הוה בפרהסיא.

ותירץ שהרי לא היה ידוע לכל שנעמן היה כופר בעבודה זרה, והרואה אותו שהיה משתחוה עם המלך היה סבור שהשתחוה ממש לעבודה זרה, ואם כן היה חלול השם בדבר.

לפי זה נמצא דכל שהנכרי מכריחו לעבור עבירה בפרהסיא, ומכוין הנכרי להנאת עצמו, אבל הרואים אינם יודעים שמכריחים אותו אלא סוברים שעושה מדעתו, יהא כאן דין פרהסיא. וזה חידושא

רבתיא ולא הוזכר בפוסקים.

ומכל מקום אין ללמוד מדברי המיוחסים להר"ן להא דכתבנו לעיל שאם באמת אין עבירה, לא חייב למסור עצמו מדינא, דבשלמא התם באמת אין עבירה, משא"כ בגוונא דהר"ן באמת יש עבירה אלא דהוה להנאת עצמו.

ג. באמת היה אנדרטא

הקשו תוספות בפסחים הני"ל, למה חנניה מישאל ועזריה היו צריכים ללמוד קל וחומר מהצפרדעים, הרי בלאו הכי היו חייבים למסור עצמם, דהרי היה עבודה זרה. [וגם לר' ישמעאל אכתי הוה בפרהסיא]. ותירצו תוספות בשם רבינו תם, דהתם לא היה עבודה זרה, דהרי נבוכדנצר לא צווה שישתחוו לעבודה זרה ממש אלא רק לאינדרטא שעשה לכבוד עצמו.

שמעינן דאם דבאמת אין עבירה, אין כאן דין בפרהסיא, דהרי הכא הרואים סברי דיש כאן עבודה זרה, דאם לא כן לא היה כלל להעביר על דת אלא רק להנאת עצמו, ומכל מקום חזינן דמעיקר הדין היה שרי.

עשרה ישראלים

הנה יש לדון בעיקר דינא דפרהסיא, איזה עשרה אנשים בעינן כדי שיחשב בפרהסיא:

א. עשרה ישראלים

הנה איתא בגמרא סנהדרין (ע"ז ב') אין פרהסיא פחותה מעשרה בני אדם, ובעינן עשרה ישראלים, דלפינן מהא דכתיב ונקדשתי בתוך בני ישראל, וכתיב הבדלו מתוך העדה הזאת, מה להלן עשרה וכולהו ישראל אף כאן עשרה וכולהו ישראל.

[ולכאורה בעינן אנשים גדולים, ולא נשים או קטנים. וצריך תלמוד].

ב. בן נח שאינו מודה בעבודה זרה

אמנם מתבאר בחידושים המיוחסים לר"ן (שם ע"ה א') דהעובד עבודה זרה לפני בן נח שאינו מודה בעבודה זרה, חשיבא הבן נח כאחד מהעשרה וחשיב שעובר בפרהסיא, דהרי בני נח עצמן מוזהרים בעבודה זרה.

ותיקשי מסוגיין דבפרהסיא היינו דוקא בישראלים. ויש לומר דבסוגיין איירי דוקא בעבירות שאין בן נח מוזהר בהם, אבל אין הכי נמי בעבירות שכן נח מוזהר בהם כגון עבודה זרה, גם בן נח שאינו מודה בעבודה זרה הוה בכלל העשרה.

[והיה מקום לומר דדברי המיוחסים לר"ן רק בנכרי שעובד עבודה זרה, שחשיב בפרהסיא לפני נכרים אחרים. אבל הלשון לא משמע כן, שהרי כתב מפאת דהנכרי הוואה מוזהר בעצמו, ובה חילק אם עובד עבודה זרה או לא].

ג. ישראל עבריין

הנה לפי זה בעובר בפרהסיא לפני עשרה ישראלים, והם עצמם עבריינים, לא מקרי בפרהסיא, דהרי כמו דלענין בני נח, צריך שלא יעבדו עבודה זרה, הכי נמי בישראלים צריך שלא יעברו על אותו עבירה. וצריך תלמוד. אך כל דברי המיוחס לר"ן לא הוזכרו בפוסקים.

איסור קל שאינו מכריחו

הנה יש לעיין בהא דאמרינן דהיכא דהוה להעביר על דת בצנעא, יעבור ואל יהרג, [וכן בלהנאת עצמו], מהו בכגון היכא שנכרי מכריח לכהן לחלל שבת, והכהן יכול לעבור על איסור קל ולברוח דרך בית קברות כדי להנצל מהנכרי. האם שרינן ליה לעבור על האיסור קל.

א. צדדי הספק

צדדי הספק, מי אמרינן דאיסור, דהרי על האיסור דטומאת כהנים ליכא אונס, או דילמא נימא דחייב לעשות כן, כיון דטומאת כהן בבית קברות היא רק לאו, וחילול שבת הוה סקילה, ואם כן ילך לבית קברות מדין הקל הקל תחילה.

ב. כמה שהיות

הנה יש לדון מטעם אחר שלא יכנס לבית הקברות, דאפילו אי נימא דאמרינן בכהאי גוונא הקל הקל תחילה, מכל מקום יש לדון דהאיסור דכהן בבית הקברות אינו קל מהאיסור דחילול שבת.

דהרי הר"ן (יומא ד' ב' מדפי הר"ף ד"ה גרסי') סבירא ליה דכמה כזיתי

נבילה חמירא מחד סקילה, דריבוי איסורים קלים חמירא מחד איסור חמור. ואם כן נימא דבבית הקברות כל שהיה ושהיה הוה עוד איסורא, וחמירא מחד חילול שבת דבסקילה.

אך יש לומר דשהייה בבית הקברות לא חשיבא ריבוי עבירות, דהרי הוה שב ואל תעשה אחד. [ומה שהולך בבית הקברות אינו מוסיף חומר].

וכדאשכחן דכתב הגאון ר' אלחנן (קובץ שיעורים פסחים אות ר') דאיסור דבל יראה לא חשיבא כריבוי כזיתים, מכיון דעובר בשב ואל תעשה. אך הכא גרע, דהרי אם מתרים בו חייב על כל שהיה ושהיה. אמנם אכתי יש לומר דלא דמי לכמה כזיתים.

ואם כן הדרין לנידון אם נימא כאן הקל הקל תחילה.

ג. גוונא דהמנחת חינוך

הנה אשכחן דין במנחת חינוך (מצוה רצ"ו) בכעין זה, באופן שנכרי מכריחו לאכול נבילה בצנעה, והוא יכול להתפייס מהנכרי אם יאכל שביעית, האם יש לו היתר לאכול שביעית.

דלחד גיסא נימא דיאכל השביעית, דהרי שביעית הוה איסור קל, אמנם לאידך גיסא, נימא דלא יאכל השביעית אלא הנבילה, דהרי אין הפיקוח נפש על השביעית אלא רק על הנבילה, רק על ידי אכילת השביעית ינצל מלאכול הנבילה, ואם כן נימא דהאיסור שהנכרי אונסו לעשותו נדחה, אבל לא איסור שלא אנסו עליו.

ד. הוכחה מהראב"ד

כתב במנחת חינוך להביא ראיה כהצד השני דאסירא, דהנה חולה מסוכן בשבת, שמוכרח לאכול בשר משום פיקוח נפש, ויש לפנינו בי אפשרויות, או לשחוט בהמה על ידי ישראל ויעבור על איסור שבת דסקילה, או שנכרי יהרוג הבהמה, ואז החולה לא יעבור אלא על איסור קל דנבילה.

וכתב הראב"ד (מובא בר"ן יומא ד' ב' מדפי הר"ף ד"ה גרסי') דאמרינן דישחטנה על ידי ישראל, אבל לא יהרגנה נכרי ויאכל נבילה, דהרי לפניו השתא רק איסור שבת, וזה נעשה לו כהיתר, אבל לא איסור אחר אף שקל ממנו.

ולפי זה כתב במנחת חינוך דיש לפשוט מהראב"ד לנידון דידן, דדוקא האיסור שהנכרי מכריחו לעשותו נעשה לו כהיתר, אבל לא איסור קל שאינו מכריחו לעשותו.

אך כתב דשאר קמאי (עיין ר"ן שם) דיהבו טעמי אחרני אמאי ישחוט ולא יאכל נבילה, או מפאת דנבילה הוה הרבה כזיתים או דנפשו קצה בנבילה, משמע דפליגי על הראב"ד. [אך הרי טעמא דקמאי מהני כשיש לפנינו נבילה כבר מוכנה ובה לא שייך טעמא דהראב"ד].

ה. טבל ותרומה

הנה לכאורה נידון המנחת חינוך איכא למילף מהא דדיינינן בסוגיא ביומא (פ"ג א') בטבל ותרומה איזה מהם חמירא.

והקשה בפרשת דרכים (דרך החיים דרוש י"ט) דיקח התרומה ויבטלו ברוב השייריים, וכך לא יהא לא איסור טבל ולא איסור תרומה.

וסבר הפרשת דרכים ליישב, דלא שרינן איסור דאין מבטלין איסור לכתחילה, דעל זה ליכא פיקוח נפש.

אך חזר ודחה דודאי שרינן, דהרי אמרינן בגמרא (שם) דהיכא דאפשר בחולין, [והיינו שיש די בחולין של טבל זה להאכילו לאחר שתינטל תרומתו], אם כן ודאי אמרינן שיעשר הטבל ולא יאכל טבל, מכיון דהאיסור לעשר בשבת קילא מהאיסור דאכילת טבל, חזינן דשרי לעבור על איסור מכיון דכך עובר על איסור קל, ולא אמרינן דאין זה שייך לפיקוח נפש.

[ולפי זה הדרא הקושיא דיבטל התרומה ברוב השייריים. ותירץ בחזון איש (דמאי סי' ט"ו ס"ק י') דאיירי שלא שייך לבטל ברוב מחמת שימשיך להיות ניכר. וכן יש לומר דיקח מדי הרבה זמן וכיוצא בו].

והשתא לפי זה בנידון המנחת חינוך יש למיעבד הקל הקל. אך באמת תיקשי הני"ל על הראב"ד. והדבר צריך תלמוד.

ו. לעשות מחיצה בשבת

לפי זה נפקא מינה נמי במי שצריך לטלטל מרשות לרשות לצורך פיקוח נפש, כגון שצריך להביא הרבה תרופות וכיוצא בו, ויוכל לקחת פחות דברים אם יעשה מחיצה עשרה ברשות הרבים וכך לא יהא רשות הרבים, אם כן שרינן לעשות מחיצה מפאת הקל הקל.

עליו דין רודף, ודינו כרודף שהפסיק לרדוף וחזר אל ביתו ונפל עליו הגל בביתו, שודאי שמפקחין עליו את הגל בשבת. וכך הקשה בתשובות הגר"ש איגר (ח"מ סי' נ"א).

והנה איכא דמתרצי (אחיעזר ח"א סי' י"ח) דחיישינן דלאחר שיפנו הגל יחזור וירדוף. [וצריך עיון הא בספק רודף סבירא ליה לאחיעזר (ח"ג סימן ע"ב אות ג') דאינו רודף. ועוד יש לשאול, אם כן בנפל עליו הגל ביום חול גם כן אין לפקח].

ואכתי תיקשי, דמכל מקום נחלץ את הנרדף למקום אחר באופן שהרודף כבר לא יוכל להשיגו ואחר כך נפקח הגל.

אלא יהא מוכח מכאן דאין לחלל שבת להציל הרודף, מכיון דהרודף נתחייב מיתה. [והעירו, דהכא לכולי עלמא תיקשי, דלאחר שיחלץ הנרדף לא הוה רודף והוה כאיניש בעלמא. אך צריך עיון אם החילוק מוכרח אף שהוא מסתבר].

וצריך לומר דאירי התם באופן שאי אפשר לחלץ הנרדף. אך אכתי תיקשי, דנקח הרודף ונניחו במשמר, או דנוציא הרודף מהמפולת ונצילו באחד מאבריו.

אלא להאמור לעיל בשם אחד מגדולי הדור שליט"א דצריך לחלל שבת להציל הרודף, צריך לומר מה שהגדול אמר לי בעל פה, דאירי באופן שאי אפשר למיעבד הכי, דברגע שיחלץ מהמפולת ימשיך לרדוף.

להציל הנאנס

הנה דן במשנה ברורה (סי' שכ"ח ס"ק ל"א) אם מותר לחלל שבת היכא דנכרי רודף אחרי מישהו להכריחו לעבור על עבודה זרה גילוי עריות שפיכות דמים, ומשער שימסור עצמו לקטלא, ועל ידי חילול שבת יכול להצילו. [וכתב דאפשר שצריך לחלל עליו את השבת].

א. מהו הספק

לכאורה תיקשי, מה ספיקא בדבר, מאי טעמא לא יהא בזה משום פיקוח נפש, ואף דדינו למסור עצמו למיתה, מכל מקום מהראוי דגם בכהאי גוונא נימא דינא דפיקוח נפש להצילו ממיתה. [ובפשוטו גם בספק השקול אם יהרגו אותו].

שוב ראיתי בספר זכר דבר (סי' ג' ד"ה ועייך) שתמה על המשנה ברורה מה ספק בהא מילתא, והביא שבאליה רבה (סו"ס ש"י) כתב בפשיטות דמותר בכהאי גוונא לחלל שבת.

ב. להציל מי שחייב מיתה

הנה יש לעיין במי שרוצה לעבור עבירה בעדים והתראה וידעיין שיתחייב מיתה, ועל ידי חילול שבת נמנענו מלעבור על העבירה, האם יש להצילו מצד פיקוח נפש, ונימא דהוה כמו באופן שאדם רוצה לאבד עצמו לדעת, דודאי מחללין השבת כדי להצילו.

ויש לדון להוכיח דאין להצילו, דהנה מבואר בתוספות בשבת (ד' א' ד"ה קודם) בהדביק פת בתנור במזיד ובעדים והתראה, שחייב עליו מיתה בית דין, ואפילו הכי אין לרדות הפת, משום דאין אומרים לאדם חטא כדי שיזכה חבירו.

ותיקשי, דאמאי לא נתיר לעבור על איסור דרבנן דרדיית הפת כדי שלא יהא מלאכה וכך יציל השני ממיתה. אלא לכאורה חזינן דאין פיקוח נפש בכהאי גוונא כיון דהעושה מלאכה בשבת חייב מיתה מדינא. [עיינן בזכר דבר שם ד"ה מיהו].

ואם כן יש לדון בהך דמשנה ברורה, דהרי הכי נמי בגי' עבירות חמורות, חיוב מיתה הוא מן הדין.

אבל באמת לא דמי, דהתם הא דעומד למות אינו מפאת עונש, אלא דחייב למסור את עצמו, ובזה הוה שפיר פיקוח נפש, משא"כ היכא דחייב משום עונש.

ג. רודף הצלה ולא עונש

הלכך הכי נמי ברודף, שכתבנו לעיל דמשום הצלת נפשו של הרודף יש לחלל שבת, בזה שפיר יש לומר הכי, דאע"פ דהרודף חייב מיתה מדינא, מכל מקום אינו עונש, אלא הוה רק להצלת הנרדף.

[והעירו לדברי אפיקי ים (ח"ב סי' מ') דדן ברודף דהוי הותר דמו, אך ראיתי באחיעזר (ח"א אח"ע סי' י"ט) דענין רודף רק משום הצלה].

[לולי דמסתפינא הייתי אומר, דכשצריך להעביר ברשות הרבים, יקח בני אדם ויעשה מחיצה, אע"פ שמדרבנן לא הוה מחיצה כשעשאה לדעת, אך מן התורה הוי מחיצה, ואם כן אפשר בהיתר.

והעירו דבבאר יצחק (או"ח סי' י"ד סוף ע"ג) אייתי דאין להביא אנשים לעשות מחיצה דיש כאן יותר איסורים דרבנן בכל אחד ואחד שעומד, וזה לא שרינן במקום חד איסור דעשיית מחיצה המתרת. ומתבאר מדבריו דיש איסור להעמיד בני אדם מפאת מחיצה מתרת. וצריך עיון אם כן אמאי בשלא לדעת שרינן].

הצלת מי שמחמיר על עצמו

הנה קיימא לן דאע"ג דבכל עבירות שבתורה יעבור ואל יהרג, אלא אם כן הנכרי מתכוין להעבירו על דת ובפרהסיא, אבל במופלג בחסידות שרי ליה ליהרג ולא לעבור משום קידוש השם. ויש לעיין האם מותר לו להציל עצמו מהנכרי על ידי חילול שבת.

א. צדדי הספק

צדדי הספק, דלחד גיסא יש לדון דמותר לחלל שבת, דהרי אם לא כן ייהרג. אך לאידך גיסא יש לדון דאין לחלל שבת, כיון דהאיסור עצמו שיהרג עליו, קיל מחילול שבת, אם כן היאך שרי ליה לחלל שבת כאשר יכול להינצל על ידי איסור אחר שקל ממנו, וכי תימא דאם כן יחמיר על עצמו וייהרג, ואם כן שוב נימא דיחלל שבת, מכל מקום היאך שרינן ליה לחלל שבת.

ומסברא הדין נותן דשרי ליה לחלל שבת. וצריך תלמוד.

ב. יהרגו את חברו

אמנם יש בזה חילוק, דהנה האי דינא דרשאי להחמיר על עצמו שלא לאכול נבילה וליהרג היכא דהוה קידוש השם, אשכחן רק לגבי עצמו, אבל אם אומר האנס שאם לא יאכל הנבילה יהרוג את חברו, לא אדע אם אשכחן דמותר להחמיר על עצמו שלא לאכול נבילה אם על ידי זה השני ייהרג. [ולפי זה צריך עיון באשה מעוברת, אך לכאורה לא אשכחן חילוק].

והשתא בזה לכאורה היכא שאומרים לו או שיאכל נבילה או שיהרגו את חברו, ויכול להמנע מאכילה הנבילה על ידי שימלט בחילול שבת, בזה אסירא ליה, שהרי חייב לאכול הנבילה, ורק לגבי עצמו שרשאי ליהרג, בזה דיינינן שיוכל לברוח בחילול שבת, והיינו לא למנוע את איסור אכילת נבילה אלא למנוע את ההריגה של עצמו.

ג. יפיל עצמו לתוך כבשן האש

הנה אמרינן בגמרא סוטה (י' ב') נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים.

והנה למנוע הלבנת פנים לא אשכחן דמותר לחלל שבת. והשתא יש לעיין אם כדי שלא להלבין פני חברו, עומד להפיל עצמו לתוך כבשן האש, אבל על ידי חילול שבת יכול למנוע שלא יצטרך ליפול לתוך כבשן האש.

והדין נותן שיעשה כן, אע"פ שמפאת הלבנת פנים לא הוה שרינן. ואם כן יש לומר דהוא הדין בנידון דידן. וצריך עיון בכל זה.

ד. להציל הנרדף על ידי חילול שבת

תו יש לעיין מהו ברודף אחר חברו להורגו, דמצוה להרוג הרודף, ויכול להציל הנרדף על ידי שאדם שלישי יחלל שבת וימלטו, או על ידי שהנרדף יחלל שבת וימלט, האם שרי לחלל שבת משום הצלת הרודף, דכך לא יצטרכו להרוג הרודף, או דילמא נימא דאסור לחלל שבת, כיון דהרודף חיוב מיתה מדינא.

ושאלתי לאחד מגדולי הדור שליט"א, וקאמר דחייבים לחלל שבת להצילו, דהרי הוי כנייתן להציל הרודף באחד מאבריו.

ה. פסקה רדיפתו

הנה מבואר בגמרא סנהדרין (ע"ב ב') דהרודף אחר חברו להורגו, ונפל עליו מפולת, אין מפקחין עליו את הגל, דאין מחללין עליו את השבת כדי להצילו.

והקשה בחלקת יואב (בקבא קושייתא קושיא א') הא כבר פסקה רדיפתו, דהרי מכיון שנפל עליו הגל, שוב לא יהרוג, נמצא דכבר אין

עניני שבת

מלאכת מבשל

הנה אמרינן בגמרא שבת (ע"ד ב') האי מאן דשדא סיכתא לאתונא [שזרק יתד עץ לח לתוך תנור חם כדי שיתייבש ויתקשה], חייב משום מלאכת מבשל. ויש לדון בהאי דינא בכמה אנפי:

א. ביאור הסלקא דעתיך בגמרא

הנה פליגי רש"י והרמב"ם על מה חייב, לרש"י (שם) חייב על הרפוי, ולרמב"ם (פ"ט מה"ל שבת ה"ו) חייב על הקישוי.

דהנה מקשינן בגמרא פשיטא דחייב משום בישול, ומתריצין בגמרא דסלקא דעתיך דלשרורי מנא קא מיכוין, קא משמע לן דמירפא רפי והדר קמיט.

והנה רש"י ביאר הסלקא דעתיך, דמהו דתימא דדעתו רק על הקישוי, [והיינו דמכוין לחזק ולהקשות את היתד, וזה ההיפך מבישול, שהיא פעולה לריכוך הדבר], קא משמע לן דמירפא רפי והדר קמיט, ודעתו גם על הרפוי. [היינו שבתחילה הוא מתרכז מהחום, ורק בשלב לאחר מכן, כשהלחות יוצאת ממנו, הוא מתקשה. והחוב מבשל הוא על השלב הראשון].

ולרמב"ם ביאור הסלקא דעתיך, דמהו דתימא דאינו מתרפה כלל, ואם כן לא קא עביד מידי. קא משמע לן דמתחילה מתרפה, ואם כן שוב חייב על מה שאחר כך מקשה גוף רך.

ב. לענין בישול עכו"ם

איתא בגמרא עבודה זרה (ל"ח א') האי נכרי דשדא סיכתא לאתונא, והטמין שם ישראל דלעת, מותרת הדלעת, ולא חשיב בישול נכרי. ופרכין פשיטא, הרי הנכרי לא התכוין לבישול, ומשינן, מהו דתימא לבשולי מנא קא מכוין, קא משמע לן דלשרורי מנא קא מכוין.

וביאר התוספות (שבת שם) דטעמא דמקילינן, כיון דדעת הנכרי גם על הקישוי משום שרורי מנא, והרי קישוי לא חשיב בישול.

אך להרמב"ם תיקשי, הרי גם הקישוי חשיב בישול. וצריך לומר דבבישול עכו"ם קישוי לבד לא הוה בישול. [עכ"פ בכלל].

ג. שולק חייב

הנה איתא בירושלמי (שבת פ"ז ה"ב) השולק חייב משום מלאכת מבשל. והקשה באגלי טל (מלאכת אופה ב' א') היאך משכחת לן שיתחייב משום שולק מה שלא נלמד מחיובא דמבשל, הרי ממה נפשך, אם הבישול היה כבר מערב שבת, הא פטור על השליקה, דאין בישול אחר בישול, ואם בישל בשבת, יתחייב כבר מחמת הבישול.

וכתב באגלי טל, דזה קשיא רק לרש"י דחייב בסיכתא על הרפוי, אבל להרמב"ם אתי שפיר, דלעולם איירי שבישלו בשבת, ומכל מקום אינו חייב על הבישול אלא על השליקה, דהרי הטעם אמאי אינו חייב על הריפוי מתחילה, היינו מכיון שאין זה גמר הענין, שהרי תכלית כוונתו שאחר כך יתקשה, והכי נמי אם שולק אינו כמבושל, יפטור השולק על הבישול שנתבשל תחילה, מכיון שתכלית כוונתו לשליקה דאינה כבישול. אלא קא משמע לן הירושלמי דחייב מחמת השליקה, דשולק הוה כבישול.

וצריך לומר דתחילת הבישול גרע ממלאכה שאינה צריכה לגופה, דדמי לזומר ואין צריך לעצים. [דהרי מחייב הרמב"ם במלאכה שאינה צריכה לגופה והכא פטור]. ואם כן להרמב"ם אתי שפיר הירושלמי.

ד. אין בישול אחר בישול

ואכתי צריך עיון, אמאי להירושלמי חייב משום שולק, נהי דלהרמב"ם פטור על הבישול, מכל מקום יפטור גם על השליקה, מפאת דאין בישול אחר בישול, ונהי דעל בישול קמא פטור, הא מכל מקום דמי לבישול בחמה ואחר כך בישלו על האש, דכתב בפרי

מגדים (סי' ש"ח משב"ז סוף ס"ק ו') דגם בכהאי גוונא אמרינן דאין בישול אחר בישול, ופטור על בישול השני, [ולשוו הפרי מגדים, דכבר נתפעל בבישולו]. וכמו כן בבישול בערב שבת על ידי נכרי, דפטור על בישול השני.

ואולי יש לדון כיון דבא בפעולה אחת, שפיר מחייבין על השליקה. וצריך ביאור בגדר הדבר.

ה. נפקא מינה לענין צירוף

עוד כתב באגלי טל ליישב, דנפקא מינה בדינא דשליקה, כשבישול כחצי גרוגרת ושלקה, ואחר כך שלק עוד כחצי גרוגרת, דאי הוי אמרינן דשולק פטור, אם כן לא מצטרפי, דבשעה שנתבשל חצי שיעור האחרון, ליתא לקמא, דכלתה מלאכתו הראשונה, [וכעין הא דאמרינן בגמרא שבת פ' א' במוציא חצי גרוגרת והכניסו ואחר כך הוציא עוד כחצי גרוגרת], ועל כן קא משמע לן בירושלמי דעל השליקה נמי חייב, דשולק חשיב כמבשל, [דא"כ שאינו מבשל ממש מכל מקום הוי כמו צולה], ושפיר מצטרפי.

והנה לפי זה בשדא סיכתא לאתונא, והיה בבי' פעמים בזה אחר זה, כל פעם חצי שיעור, להרמב"ם יתחייב, דהרי הקישוי חשיב כבישול, אבל לרש"י יפטור, דהרי אין הריפוי לפנינו, דהשתא החצי שיעור הראשון נתקשה ואין זה בישול כלל.

ואולי נימא דגם לרש"י יתחייב דתכלית הבישול של ההרפיה שיתקשה אחר כך וזה קיים בעולם. אבל סברא זו נראית רחוקה.

בתחילה הוה מלאכה

הנה יש לדון מהו בעושה מעשה אחד, שבתחילתו הוה מלאכה אבל בסופו לא הוה מלאכה:

א. לענין מלאכת מבשל

הנה לאור האמור, נמצא דבדבר שהוא מלאכה רק בתחילתו, לרש"י חייבים, דחזינן דחייב על הרפוי א"כ שבסופו יתקשה, אבל להרמב"ם פטורים.

ב. לענין מלאכת לש

הנה במלאכת מגבל חייב בעיסה עבה ופטור ברכה. ותיקשי כל רכה תחילתו עבה. וכתב בחזון איש (או"ח סי' נ"ח סק"ח ד"ה הא דמותר ברכה) דכיון דהוה בפעולה אחת לא מפליגין. ומיהו כתב בחזון איש דכל זה בבת אחת, אבל בזה אחר זה מפליגין את הפעולות.

ולכאורה התיינן לרמב"ם דלא משגיחין מה שהיה באמצע, אבל לרש"י תיקשי.

ויש לומר דלרש"י דמחייבין לענין ריפוי, דהיה כאן שיעור שלם והביא לתכליתו, אבל בגוונא דגיבול החצי הראשון לא חשבינן כפעולה שלימה אלא כחצי פעולה ומשום הכי פטור.

ג. לענין עשיית כלי

הנה לענין עשיית כלי, באופן שבתחילת הקריעה קורע פתח קטן שאז השקית ראויה לשימוש, הוי עשיית פתח ואסור משום תיקון כלי.

ובפשוטו להני"ל יהיה מותר להמשיך לקרוע במעשה אחד עד שמקלקל את השקית לגמרי שלא יהא ראויה לשימוש.

אך כתבו למידן דבזה יהא חייב, דדוקא בהכשרת אוכל אמרינן דעוסק בהכשרה, ולא בקריעה דלא שייך לומר דעוסק בקלקול. אך דבר זה צריך ראייה. [א"ה, עיין חוט שני הלכות שבת ח"א פ"ג עמוד ק"ז].

זאת למודעי הדברים הנדפסים כאן אינם תמיד בלשונו של רבינו זצ"ל, מפאת שלפעמים דרכו היתה לכתוב בקצרה, ולתועלת המעיינים היה מן הצורך להוסיף תיבות קישור והסבר. הרבה פעמים האריך רבינו בכמה וכמה דרכים ואופנים באותו ענין, ולפעמים עשר ידות על הנדפס כאן, ע"כ במקום שהאריך העתקנו רק חלק מהדברים.

לאוהבי תורתך

כל מי שנדבה ליבו לסייע בהפצת תורת רבינו זצלה"ה ויתרום לכיסוי הדפסת הגיליון של שבוע אחד - יוכל לקבל בעזרה"ת קובץ של כל הגליונות שיצאו לאור בחמש שנים אחרונות על חומש שמות [כולל פורים] המערכת סוקולוב 17 א' דירה 7 ב"ב, טל' 035703949 עד 9.00 בערב L5703949@gmail.com